

Амеліна А.О.

Науковий керівник к.е.н.

Кобзар І.М

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

ВИКОРИСТАННЯ МЕТАФОРИ В РІЗНИХ АСПЕКТАХ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Зростання теоретичного інтересу до метафори був стимульований збільшенням її присутності в різних видах текстів, починаючи з поетичної мови та публіцистики й закінчуючи мовами різних галузей наукового знання. Таємниця метафори залучала до себе найбільших мислителів – від Аристотеля до Руссо і Гегеля й далі до Е. Кассирера, Х. Ортеги-і-Гассета та багатьох інших. Про метафору написано безліч робіт. Про неї висловлювалися не тільки науковці, а й самі її творці – письменники, поети, художники, кінематографісти. Немає критика, який не мав би власної думки про природу і естетичної цінності метафори [5].

Мета статті продиктована потребою дослідження явища існування ситуаційно-обмежених і ситуаційно-вільних метафоричних сполук.

Природно, що експансія метафори в різні види дискурсу не пройшла непоміченою. Мистецтвознавці, філософи і психологи, науковознавці і лінгвісти звернулися до проблеми метафори із збільшеним інтересом [2].

Поширення метафори в численних жанрах художнього, повсякденного і наукового мовлення змушувало авторів звертати увагу не стільки на естетичну цінність метафори, скільки на надані нею утилітарні переваги.

Склалась думка про всемогутність, всеприсутність і вседозволеність метафори, що, поряд із позитивним ефектом, мала й деякі негативні наслідки. Уявлення про всюдисущість метафори відсувало на задній план проблему обмежень на її вживання у різних ситуаціях.

При зверненні до практичної мови впадає в очі ситуаційна обмеженість, недоречність, незручність і навіть неприпустимість метафори в цілому ряді функціональних стилів. Так, незважаючи на семантичну ємність метафори, їй немає місця в мові телеграм, тексті, який стискається аж ніяк не за рахунок метафоризації. Тим часом в так званому «телеграфному стилі» художньої прози вона з'являється, і нерідко.

Не вдаються до метафори в різних видах ділового дискурсу: в законах та військових наказах, в статутах, заборонах і резолюціях, постановах, указах і наказах, всіляких вимогах, правилах поведінки і безпеки, в циркулярах, в інструкціях і медичних рекомендаціях, програмах та планах, в судочинстві (вироки і приватних визначеннях), експертних висновках, анотаціях, патентах і анкетах, заповітах, присягах і обіцянках, в застереженнях і попередженнях, в ультиматумах, пропозиціях, проханнях – словом, у всьому, що має точно дотримуватися, виконуватися і контролюватися, а отже, підлягає точному і однозначному розумінню. Метафора часто містить точну і яскраву характеристику особи. Метафора, якщо вона вдала, допомагає відтворити образ, не даний у досвіді. Природно, що метафора рідко зустрічається в питаннях, що мають на меті отримання точної інформації. Метафора не проникає ні в досьє, ні в анкету [6].

Заборона на метафору знімається, якщо наголос робиться на емоційний вплив. Так, наприклад, для акцентуації емоційно-психічних переживань осіб обираються ключові лексеми серце, сльози, любов, що сполучаються з характерними, типізованими дієслівними експресивами типу: «Серце рвалося від горя»; «Тієї миті до її серця увійшла любов»; «Можливо, їх серця ще вірять у кохання»; «Сльози душили її» і подібне. Образна метафора, як бачимо, не висловлює оцінку істинності, а претендує швидше на евристичну значущість: допомагає зафіксувати нові значення або смисловий нюанс складників [1, 161]. Наведені метафоричні сполучення не є жанрово й функціонально обмежені, вони ситуаційно-вільні на відміну від ситуаційно-обмежених метафоричних сполук, які застосовуються тільки в певних функціональних чи експресивних стилях або у мовленні людей тієї чи іншої професії, тієї чи іншої культури та характеру. [9, с. 187].

Одним з найменш досліджених аспектів метафори є її роль в організації певних текстів всередині економічного дискурсу. Як справедливо відзначає А.П. Чудинов, метафори в економічних текстах являють собою не випадковий набір абсолютно автономних елементів, а свого роду систему.[10,95] У своїй роботі автор говорить про те, що метафори відіграють особливу роль серед мовних засобів управління мовними комунікаціями, що застосовуються при обговоренні проблем глобалізації й економічного об'єднання Європи, а також при вирішенні конфліктів та протиріч, що характеризують стан української економіки.

За рахунок використання взаємопов'язаної системи метафор досягається змістовне та емоційна єдність тексту. Метафори, розподілені по всьому тексту, ніби пов'язують різні його частини в єдине ціле, посилюючи тим його прагматичний потенціал. При цьому особливу цікавість представляють випадки, коли автор використовує в тексті не тільки латентні, традиційні метафори, та й яскраві індивідуальні авторські. Саме вони й відтворюють нестандартні образи, які найбільш впливають на свідомість адресату.

Майже всі терміни економічної теорії є живими або мертвими метафорами. «Ціновий механізм», «конкуренція», «ринок», «людський капітал», «ліквідні активи», «крива попиту», «виробнича функція», «еластичність», «депресія» – все це метафори, оскільки це знання про світ, виражене не буквально, а через перенесення значення з іншої предметної області або сфери життя. Економічна теорія не тільки запозичує метафори з фізики, хімії, біології, геології і т.д., але й сама поставляє метафори для соціальних наук.

Прикладом експорту економічних метафор може бути теорія раціонального. Відзначимо лише, що несподівані метафори з широкою сферою застосування, як, наприклад, «людський капітал», рухають вперед виробництво «економічних знань».

Без метафори неможливо осмислити й описати нове явище. Саме свідомість і думки неминуче метафоричні. Але чи всі метафори хороші? Чи всі метафори однаково значущі? Відповісти на це питання спробували А. Кламер і Т. Леонард. Ними була запропонована типологія наукових метафор. Базові метафори формують концептуальні схеми розуміння й інтерпретації навколишнього світу (механізм, машина чи живий організм). Педагогічні метафори («кругообіг доходів», «час-гроші») покликані прояснити складні взаємозв'язки через уже відоме. Вони більшою мірою покликані ілюструвати, роз'яснювати. Для дослідницьких завдань найбільший інтерес представляють евристичні метафори («людський капітал», «ринок робочої сили»). В економічній літературі зафіксовано назву на позначення причин, що породжують інфляцію – «інфляційні генератори»: «Крім того, треба нейтралізувати роботу «інфляційних генераторів», вбудованих в усі ланки економіки України». Регулювання фінансовими операціями іменується фінансовим важелем

– «прогресивна корекція між рівнем прибутку на власний капітал і рівнем позикового фінансування» [3,72]. Спосіб захисту від поглинання компанії (мішені) іншою компанією (нападником) метафорично іменується золотий парашут – «договір найму з керівником компанії, який передбачає виплату йому великої компенсації в разі зміни контролю над компанією і/або у випадку його звільнення», срібний парашут – «договір найму з керівником компанії, який передбачає помірну компенсацію у випадку зміни контролю над компанією. Нестабільна економічна ситуація іменується «повітряна яма» – «нестійке становище, у якому опиняються фондові цінності у зв'язку з раптовим або надзвичайним падінням їх курсу» [4, 176].

Аналіз метафоричних найменувань показав, що в принципі будь-яка економічна реальність може отримати метафоричне позначення, однак до найбільш продуктивним відносяться ринки, біржі, цінні папери, підприємства, капітали гроші.

Зміна метафоричної сполуки найчастіше призводить до спотворення змісту. Це стосується і концепт-сфери, завдяки якій ми більш охоче вживаємо такі метафори: «відмивання (а не відпирання) грошей», «безнадійний (а не поганий) борг», «материнська (а не батьківська) компанія», «тіньова (а не підпільна) економіка» [6].

В емоційному натиску на адресата зацікавлених не тільки письменник, публіцист і громадський діяч, але і будь-який член соціуму. Спільність мети природно породжує і спільність використовуваних мовних прийомів. Сфера вираження емоцій та емоційного тиску вносить в буденну мову елемент артистизму, а разом з ним і метафору [7].

Отже, підводячи підсумок можна сказати, що метафорою користуються і в побуті, і в науці. Метафора узгоджується з експресивно-емоційною функцією практичної мови. Але існують деякі ситуації, де метафора дисгармонізує з багатьма параметрами як практичного, так і наукового дискурсу. Однак більш важливе інше її джерело: метафора відповідає здатності людини вловлювати і створювати подібність між дуже різними індивідами та класами об'єктів. Ця здатність грає величезну роль як у практичному, так і в теоретичному мисленні.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Мовна метафора (синтаксис і лексика) / Ніна Арутюнова / / Лінгвістика і поетика. - М.: Наука, 1979. - С. 147-173.
2. Вовк В. М. Мовна метафора в художньому мовленні (Природа вторинної номінації) / Віра Вовк. - К.: Наук. думка, 1986. - 141 с.
3. Генеза ринкової економіки : Терміни, поняття, персоналії / Укл. В.С. Іфтемчук; За наук. ред. Г.І. Башненина, В.С. Іфтемчука. – Львів : Магнолія плюс, 2004. – 684 с
4. Коломойцев В.Є. Універсальний словник економічних термінів : інвестування, конкуренція, менеджмент, маркетинг, підприємництво. – К. : Молодь, 2000. – 383с.
5. Петров В. В. Мова і логічна теорія: у пошуках нової парадигми. - «Питання мовознавства», 1988, № 2, с. 41
6. Словник найменувань метафоричного походження у сфері економіки / Укл. О. П. Винник; За ред. І. О. Піддубного. – Харків : ХНЕУ, 2006. – 60 с

7. Телія В.Н. Метафора як модель смислопродукції і її експресивно-оцінна функція. - У кн.: Метафора в мові та тексті. М., 1988.
8. Теорія метафори: Сб : Пер. з англ., фр.,нім.,ісп.,польс./Вступ. ст. і сост. Н. Д. Арутюнова; Заг. ред. Н. Д. Арутюнова, М. А. Журінська. -М.: Прогрес, 1990.-512с.
9. Франко З. Т. Метафора в стилях усного українського літературного мовлення / Зиновія Франко // Закономірності розвитку українського усного літературного мовлення. – К. :Наук. думка, 1965. – С. 179–190.
10. Чудінов А.П. Когнітивно-дискурсивне дослідження метафори в текстах ЗМІ / А.П. Чудінов / / Мова ЗМІ як об'єкт міждисциплінарного дослідження. ч. 2. - Вид-во МДУ, 2004. - 283с.